

Výzvy edukace: ontologie, bezpečnost a online technologie

RADKA HIGH A KAROLINA DUSCHINSKÁ

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,
představujeme vám aktuální číslo časopisu *Pedagogika*, které se zaměřuje na multidisciplinární diskusi o současnosti a budoucnosti vzdělávání ve 21. století. Toto vydání typu *varia* obsahuje čtyři příspěvky, které reagují na aktuální výzvy vzdělávací teorie a praxe. Každý z článků nabízí inspiraci pro hledání inovativních cest, jak vzdělávání přizpůsobit potřebám současné měnící se společnosti a vzdělávajících se jedinců. Texty představují širokou škálu perspektiv a přístupů ke vzdělávání, od zkoumání hlubokých filozofických otázek přes inovaci kurikula až po praktické otázky implementace nových technologií. Vybízí k zamyšlení nad tím, jak mohou vyučující a vzdělavatelé budoucích učitelů a učitelek reagovat na aktuální problémy, aktivně přispívat k jejich řešení a podporovat schopnost studujících kriticky přemýšlet.

TRANSFORMACE VZDĚLÁVACÍHO MYŠLENÍ: OD KRIZE ONTOLOGIE KE KONKRÉTNÍM REFORMÁM A INOVACÍM

Autor prvního článku s názvem *Krise ontologie – výzva edukace*, Michal Černý, zdůrazňuje, že koncept uzavřených a izolovaných školních předmětů již neodpovídá realitě moderního světa. Text obsahuje několik terminologicky náročných filozofických konceptů, které mohou vyžadovat hlubší zamyšlení a pečlivější čtenářské soustředění. Autor se zaměřuje na ontologickou krizi ve vzdělávání

a zpochybňuje tradiční atomistické chápání světa, které redukuje fenomény na izolované prvky. Tento přístup, který pochází z tradice antických atomistů a je dále rozvíjený v moderní vědě, stále dominuje ve filozofii vzdělávání. Text přináší i zajímavou perspektivu Heideggerova dvojího pojetí pravdy. Heidegger rozlišuje mezi latinským pojmem „veritas“, který chápe pravdu jako neměnnou a spolehlivou, a řeckým pojmem „ἀλήθεια“ (*aletheia*), označujícím pravdu jako neskrytost, tedy proces postupného zjevnování fenoménů. Pravda jako *aletheia* není pevně daná, ale vyžaduje aktivní hledání. Dodejme, že toto pojetí pravdy koresponduje s konceptem vědecké gramotnosti (NSTA, 2000), který je klíčový pro školní vzdělávání a zdůrazňuje otevřenost vědeckých poznatků revizím na základě nových důkazů (Lederman, 2007).

V textu je dále uvedeno několik příkladů selhávání atomistického přístupu, který sice historicky přispěl k efektivitě a strukturovanosti fungování světa i vzdělávání, ale pro řešení současných komplexních výzev již nepostačuje. Je to například problematika vztahu osob k válečným konfliktům, opatření proti pandemii covid-19 nebo vztah k Evropské unii, více jsou pak rozebrána dvě aktuálně řešená témata. Globální klimatická změna představuje komplexní problém, který nelze řešit izolovanými opatřeními, ale vyžaduje systémový přístup. Tento fenomén klade důraz na spolupráci a neintuitivní uvažování, které se odklání od individuální etiky směrem k sociální odpovědnosti. Školní vzdělávání se proto dle autora musí zaměřit na dynamické, projektově orientované aktivity, které podporují porozumění složitým systémům. Nové genderové role a identity ukazují, že tradiční ontologické modely selhávají, protože vycházejí z pevně daných kategorií, zatímco gender je dynamický a sociálně konstruovaný fenomén. Škola by měla podporovat formování identity žactva prostřednictvím komplexnějšího a inkluzivního přístupu. Současná edukační praxe dle autora často vychází z neadekvátního rigidního myšlení, které komplikuje porozumění komplexnímu světu a nevytváří podmínky pro bezpečné a integrující prostředí pracující s jinakostí.

Autor hledá z této situace východisko za pomoci čerpání myšlenek filozofů, jako jsou Hejdánek, Latour, Kuhn nebo Lakoff, a navrhuje přechod k procesní a ekologické ontologii. Tato perspektiva zdůrazňuje propojenost a dynamiku fenoménů, které je třeba reflektovat i ve vzdělávání. Doporučení zahrnují podporu komplexního a systémového myšlení, propojování různých disciplín, integraci příběhů a osobních zkušeností do kurikula a vytváření bezpečného prostředí, které umožní žactvu rozvíjet schopnost porozumění sobě i světu kolem. Klíčová je pak schopnost doptávat se a budovat funkční interakční vztahy a společenství, které povede ke společné práci a propojování třídy a školy s jejich okolím. Článek poukazuje na nutnost přehodnotit základní ontologické koncepty a přejít

k perspektivám, které odpovídají současné komplexní realitě. Navrhuje, že filozofie edukace by měla v reakci na současnou krizi kombinovat narativní a entitní přístup ke strukturaci myšlení a hledat dynamickou rovnováhu ve světě nové humanity. S úlevou čteme, že to neznamená opuštění znalostního učení, které má mít i nadále důležitou roli v procesu porozumění a objevování komplexního světa. V kontextu budoucnosti vzdělávání považujeme za inspirativní například práci *Seeing Others* od harvardské socioložky Michèle Lamontové (2023), která se zabývá tím, jak lidé v různých společenských skupinách definují a hodnotí ostatní, zejména v kontextu uznání hodnoty, statusu a identity, a jak tato vnímání a uznání formují naše sociální interakce a struktury. Lamontová navrhuje přesun hodnot od materiálního a statusového úspěchu ke společnému hledání a uznávání různorodých životních cest v inkluzivnějším a spravedlivějším světě.

REVIZE KURIKULA BEZPEČNOSTNÍCH TÉMAT

Druhý článek tohoto čísla, *Revize vzdělávacího obsahu bezpečnostní problematiky pohledem klíčových aktérů kurikulární reformy*, jehož autorkou je Miroslava Kovaříková, se zabývá začleněním bezpečnostních témat do rámcových vzdělávacích programů v České republice. Tato problematika zahrnuje široké spektrum aktuálních témat, jako je kybernetická bezpečnost, prevence kriminality, ochrana obyvatelstva při mimořádných událostech, první pomoc nebo příprava k obraně státu. Autorka zkoumá postoje učitelů na základních a středních školách k těmto tématům a identifikuje klíčové výzvy spojené s jejich implementací.

Výsledky empirické studie ukazují, že vyučující považují všechna navržená bezpečnostní témata za důležitá pro praktickou připravenost žáků na reálný život. Za nejdůležitější považují zařazení tématu „nebezpečí komunikace prostřednictvím elektronických médií“, následně „bezpečné chování a komunikace“ a poté „první pomoc“. Zajímavé je, že téma, které je považováno za nejdůležitější, je zároveň hodnoceno i jako nejnáročnější na přípravu. Mnozí vyučující přiznávají, že se necítí dostatečně kompetentní ani k výuce dalších složitých témat, zejména v oblastech jako je obrana státu či ochrana obyvatelstva, což poukazuje na potřebu systematictější podpory jak v metodické, tak obsahové rovině.

Pro vzdělavatele budoucích učitelů a učitelek je článek podnětem k zamyšlení nad způsoby, jak efektivně integrovat bezpečnostní problematiku do vzdělávacích programů pedagogických fakult. Je nezbytné posílit jak teoretickou přípravu budoucích vyučujících v této oblasti, tak i jejich praktické dovednosti prostřednictvím simulací, případových studií či projektového vyučování. Zvláštní důraz by měl být kladen na metodickou podporu, která umožní propojení bezpečnostních témat s dalšími vzdělávacími oblastmi a pomůže budoucím

vyučujícím připravovat se na témata, která se v důsledku změn ve světě neustále vyvíjejí. Článek zdůrazňuje potřebu systematického zapojení budoucích učitelů do mezipředmětových projektů, které by podporovaly propojení různých vzdělávacích oborů. Tímto způsobem mohou pedagogické fakulty připravit učitele a učitelky, kteří budou schopni rozvíjet u svých žáků systémové myšlení a schopnost reagovat na komplexní výzvy moderního světa. Zjištění této studie vyzývají vzdělavatele budoucích vyučujících, aby se zaměřili nejen na osvojování potřebných znalostí, ale především na rozvoj dovedností a hodnot pro efektivní zvládnání těchto témat.

Probíhající revize rámcových vzdělávacích programů, která navrhuje spojení bezpečnostní a zdravotní problematiky do vzdělávací oblasti Člověk, zdraví a bezpečí, představuje příležitost k vytvoření moderního rámce, který reflektuje současné společenské potřeby. Úspěch této reformy však závisí na mezioborové spolupráci, zapojení externích partnerů, jako jsou odborníci na kybernetickou bezpečnost, zdravotníci nebo členové integrovaného záchranného systému, a zejména na aktivní participaci vyučujících, kteří hrají klíčovou roli při implementaci těchto změn do praxe. Autorka v závěru apeluje na rozvoj mravnosti, odpovědnosti za vlastní bezpečnost, solidaritu a kulturní posun směrem k holistickému pojetí; zde se nabízí propojenost se smyslem prvního článku.

TECHNOLOGIE A ETIKA V DISTANČNÍM VZDĚLÁVÁNÍ:

VÝZVA PRO PŘÍPRAVU BUDOUČÍCH UČITELŮ

Třetí článek tohoto čísla, *Proctoring v distančním vzdělávání: od provizorních k trvalým řešením*, trojice autorek Anna Borkovcová, Dominika Šolcová a Lucie Rohlíková je přehledovou teoretickou studií a analyzuje problematiku online proctoringu, tedy technologií monitorování studujících během online zkoušek. Téma se začalo více řešit v době online výuky, kdy vznikla i potřeba distančního ověřování výsledků učení studujících. Stále aktuálnější je v souvislosti s pokračující digitalizací vzdělávání a rozvojem distančních či hybridních výukových režimů. Text se zabývá nejen přínosy a limity této metody, ale také etickými a psychologickými otázkami, které její využití přináší, a nabízí cenné poznatky o tom, jak připravit vyučující na výzvy spojené s využíváním moderních technologií ve vzdělávání.

Článek začíná kategorizací klíčových funkcí online proctoringu, mezi které patří ověřování identity studujících, monitorování podezřelé aktivity a zajištění akademické integrity. Studie zároveň upozorňuje na významné nevýhody této technologie, například zvýšený stres studujících, obavy o ochranu soukromí a potenciální nerovnosti způsobené technickými problémy, jako je například

nestabilní připojení k internetu, ale i barva pleti nebo tělesné postižení. Autoři zdůrazňují, že technologie sama o sobě nemůže vyřešit všechny výzvy spojené s online vzděláváním. Proctoring by neměl být chápán pouze jako technické řešení, ale spíše jako součást širšího kontextu digitální transformace vzdělávání.

Zvláštní pozornost je v článku věnována výzvám, které online proctoring přináší pro didaktiku a hodnocení výsledků učení, a obsahuje tak i možná doporučení k nastavení hodnocení na českých univerzitách. Článek zdůrazňuje, že pedagogická integrace technologií musí být zaměřena na podporu aktivního zapojení studujících a jejich důvěry v proces hodnocení. Autorky také nabízejí návrhy na budoucí směry výzkumu a praxe, například hledání méně invazivních alternativ online proctoringu nebo vývoj metod, které zohledňují specifické potřeby různých skupin studujících. Závěrem článek zdůrazňuje, že zavádění technologií do vzdělávání vyžaduje nejen technické znalosti, ale také hluboké pochopení pedagogických, psychologických a etických aspektů. Pro vyučující je klíčové rozumět tomu, jak mohou technologie podporovat férovost a transparentnost hodnocení, aniž by narušovaly vztahy a vzájemnou důvěru mezi nimi a studujícími.

METAKOGNITIVNÍ UVĚDOMĚNÍ V TRADIČNÍ A ONLINE VÝUCE

Čtvrtý článek, *Beyond the classroom walls: Metacognitive awareness in traditional and online setting*, autorky Radky Mihálikové je empirickou studií, která navazuje na zkušenosti získané během pandemie covid-19, kdy bylo nezbytné osvojit si nové technologie a přizpůsobit se online výuce. Pandemie je sice minulostí (i když její návrat nelze vyloučit), ale online vzdělávání zůstává součástí naší vzdělávací praxe. Ve veřejném prostoru se stále častěji diskutuje o potenciálu rozšíření online výuky a možném nahrazení prezenčních kurzů virtuálními, což vyvolává zásadní otázky o kvalitě a efektivitě vzdělávání v online prostředí.

V úvodu autorka korektně zmiňuje metodologickou kritiku stylů učení (*learning styles, cognitive styles*), zároveň ale uvádí, že metakognici vnímáme jako cestu ke komplexnějšímu pochopení stylů učení. Současná odborná komunita však styly učení jednoznačně řadí do kategorie vzdělávacích mýtů (např. Kirschner & van Merriënboer, 2013; Nancekivell et al., 2020) a dokonce poukazuje na jejich škodlivost (Sun et al., 2023). Metakognice je nosným konceptem sama o sobě, rozvoj metakognitivních strategií má prokazatelně pozitivní dopady na vzdělávací výsledky (Marzano et al., 2001; Hattie & Yates, 2013).

Studie se dále zaměřuje na srovnání metakognitivního uvědomění studujících v online a prezenčním výukovém prostředí a prostřednictvím dotazníkového šetření zkoumá, jak tyto modality ovlivňují vnímané schopnosti studující-

cích plánovat, monitorovat a reflektovat vlastní učení. Výsledky studie ukazují, že prezenční výuka vede k vyšší úrovni metakognitivního uvědomění ve všech sledovaných aspektech, včetně deklarativní, procedurální a podmíněné znalosti, plánování, monitorování, správy informací, odstraňování chyb a hodnocení učení. Tento přínos je přičítán vyšší míře sociální interakce, okamžité zpětné vazbě od vyučujících i spolužáků a větší angažovanosti studujících v prezenčním prostředí. Naproti tomu online výuka je preferována pro větší flexibilitu a pohodlí, ale často se potýká s nižší mírou aktivní účasti studujících a sníženou motivací k učení. Analýza otevírá širší diskusi o tom, jak výukové prostředí formuje dovednosti studujících v oblasti kognitivních procesů a jak mohou vyučující tyto schopnosti cíleně podporovat.

Pro vzdělavatele budoucích učitelů a učitelek článek zdůrazňuje význam implementace metakognitivních strategií jako klíčového prvku pedagogické přípravy. Pedagogové by měli být připraveni vést studující k tomu, aby dokázali reflektovat své učení, myšlení, plánovat vlastní vzdělávací postupy a monitorovat pokrok. Tento přístup umožňuje studujícím osvojit si nástroje pro efektivní učení, a to bez ohledu na zvolené výukové prostředí. Studie poukazuje na roli sociální interakce a zpětné vazby při rozvoji metakognitivních dovedností. Tradiční prezenční výuka poskytuje strukturu podporující kognitivní a emoční procesy, což pozitivně ovlivňuje seberegulaci studujících. V online prostředí, které je charakteristické vyšší mírou autonomie, však seberegulace může selhávat, což klade nové nároky na podpůrné mechanismy, jako je personalizované vedení, použití digitálních nástrojů a vytváření pocitu sounáležitosti i na dálku. *Z didaktického hlediska* článek nabízí praktické podněty k zavádění inovativních metod, které mohou podporovat metakognici v různých podmínkách. Příklady zahrnují využití e-learningových platforem, zpětnovazebné mechanismy nebo hybridní výukové přístupy kombinující výhody prezenční a online výuky.

Tento výzkum přináší důležité poznatky o vlivu různých vzdělávacích modalit nejen na studijní výsledky, ale také na schopnost studujících řídit vlastní učení. Nabízí inspiraci pro návrhy vzdělávacích procesů, které reflektují potřeby současných studujících a zároveň přispívají k rozvoji jejich metakognitivních dovedností. Tento přístup je klíčový nejen pro zlepšení vzdělávacích výsledků, ale také pro přípravu studujících na celoživotní vzdělávání v dynamicky se měnícím světě.

Články v tomto čísle ukazují, že vzdělávání čelí řadě komplexních výzev, ale současně nabízí příležitosti k inovacím, které mohou zásadně zlepšit jeho kvalitu, spravedlnost a efektivitu. Každý z textů přispívá k širší diskusi o tom, jak filozofická reflexe, moderní technologie nebo nové pedagogické přístupy mohou transformovat vzdělávací systémy a přizpůsobit je potřebám studujících

i požadavkům současné společnosti. Budoucnost vzdělávání vyžaduje propojení různých perspektiv a odborností, a to nejen na úrovni akademického výzkumu, ale i v praktickém kontextu školní výuky a vzdělávacích politik. Sdílení zkušeností, hledání nových metod a kolektivní snaha o zlepšení podmínek vzdělávání představují cestu k udržitelnému a spravedlivému rozvoji. Takové vzdělávání by mělo učící se jedince nejen vybavit znalostmi a dovednostmi, ale i inspirovat k aktivnímu a etickému přístupu k řešení problémů v rychle se měnícím světě.

Do stávajícího čísla je zařazena také recenze (pocházející z pera autorek tohoto úvodníku) představující publikaci *Developing Curriculum for Deep Thinking. The Knowledge Revival*, za níž stojí mezinárodní a mezioborový tým 10 odborníků z různých oblastí vzdělávání, například John Hattie, Dylan Wiliam a Paul A. Kirschner. Autoři se zabývají otázkou, jakým způsobem lze do vzdělávacího systému integrovat znalostní kurikulum jako základ pro rozvoj komplexních kognitivních dovedností a občanských kompetencí, a zároveň nabízí odpověď na výzvu, jak nalézt rovnováhu mezi dovednostmi a znalostmi, přičemž znalosti musí být základem, na kterém se dovednosti rozvíjejí. Jedná se o téma aktuální v souvislosti s vrcholící diskusí týkající se revize Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání. Kniha nabízí rámec, jak vytvořit kurikulum, které je bohaté na obsah a podporuje hluboké myšlení a porozumění. V závěru nechybí ani doporučení pro praxi.

Doufáme, že toto číslo časopisu *Pedagogika* vás inspiruje k dalšímu zkoumání, sdílení zkušeností a hledání nových cest, jak zlepšovat kvalitu a relevanci vzdělávání.

LITERATURA

- Hattie, J., & Yates, G. C. R. (2013). *Visible learning and the science of how we learn*. Routledge.
- Kirschner, P. A., & van Merriënboer, J. J. G. (2013). Do learners really know best? Urban legends in education. *Educational Psychologist*, 48(3), 169–183.
- Lamont, M. (2023). *Seeing others: How recognition works – and how it can heal a divided world*. Simon and Schuster.
- Lederman, N. G. 2007. Nature of science: Past, present, and future. In S. K. Abell & N. G. Lederman (Eds.), *Handbook of research on science education* (s. 831–880). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Marzano, R. J., Pickering, D., & Pollock, J. E. (2001). *Classroom instruction that works: Research-based strategies for increasing student achievement*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.
- Nancekivell, S. E., Shah, P., & Gelman, S. A. (2020). Maybe they're born with it, or maybe it's experience: Toward a deeper understanding of the learning style myth. *Journal of Educational Psychology*, 112(2), 221–235.

NSTA – National Science Teachers Association. (2000). *The nature of science: NSTA Position Statement*. Arlington, VA: NSTA.

Sun, X., Norton, O., & Nancekivell, S. E. (2023). Beware the myth: Learning styles affect parents', children's, and teachers' thinking about children's academic potential. *NPJ: Science of Learning*, 8(46).

PhDr. Radka High, Ph.D.

Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, katedra psychologie;

e-mail: radka.high@pedf.cuni.cz

Ing. Karolina Duschinská, Ph.D.

Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, katedra pedagogiky;

e-mail: karolina.duschinska@pedf.cuni.cz